

RECENZJE

Warszawskie Studia Pastoralne
UKSW
Rok XI 2016 Nr 1 (30)

DR HAB. DOROTA KORNAS-BIELA, PROF. KUL

Katedra Psychopedagogiki, Instytut Pedagogiki KUL, Wydział Nauk Społecznych KUL

Marta Komorowska-Pudło, *Psychospołeczne uwarunkowania postaw młodzieży wobec seksualności*, Szczecin, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2015, ss. 422.

Książka *Psychospołeczne uwarunkowania postaw młodzieży wobec seksualności* została wydana jako 913 pozycja w serii „Rozprawy i Studia” Wydawnictwa Uniwersytetu Szczecińskiego. Jej Autorka jest pracownikiem naukowo-dydaktycznym tegoż Uniwersytetu, pedagogiem, dr nauk humanistycznych w zakresie psychologii, specjalistą w zakresie nauk o rodzinie i wychowania seksualnego, wykładowcą podyplomowych studiów wychowania prorodzinnego i seksualnego przy Uniwersytecie Szczecińskim, kierownikiem studiów podyplomowych z mediacji przy Uniwersytecie Szczecińskim, wieloletnim konsultantem ds. przygotowania do życia w rodzinie w Centrum Psychologiczno-Pedagogicznym i Centrum Doradztwa i Doskonalenia Nauczycieli w Szczecinie, rzeczoznawcą Ministerstwa Edukacji Narodowej ds. środków dydaktycznych z wychowania do życia w rodzinie, instruktorem naturalnego planowania rodziny, realizatorem Szkoły dla Rodziców i Wychowawców.

Pani Marta Komorowska-Pudło ma własny rozległy dorobek w zakresie problematyki podjętej w obecnej publikacji. Jest Autorką wielu publikacji naukowych i popularnonaukowych na temat seksualności i życia rodzinnego, w tym obszernej (ponad 400 stron) monografii naukowej *Seksualność młodzieży przełomu XX i XXI wieku*, WAM, Kraków 2013, w której przedstawiła wyniki swoich badań nad postawami młodzieży polskiej wobec różnych przejawów seksualności, opierając część teoretycznych rozważań o bogatą literaturę przedmiotu. Choć obecna pozycja przygotowana do druku nie jest merytorycznym

uogólnieniem dotychczasowych badań, ale opracowaniem nowych danych empirycznych, to niewątpliwie wcześniejsze publikacje z zakresu problematyki wychowania seksualnego dla nauczycieli, liczne artykuły, rozdziały w książkach a zwłaszcza monografia pt. *Seksualność młodzieży przełomu XX i XXI wieku* przyczyniły się do wysokiej pozycji naukowej tej nowej monografii.

W obecnej publikacji książkowej pt. *Psychospołeczne uwarunkowania postaw młodzieży wobec seksualności* Autorka z dużą wnikliwością podjęła się analizy różnorodnych czynników warunkujących kształtowanie się postaw nastolatków w zakresie seksualności. Na strukturę książki liczącej 422 stron składa się wstęp, 12 rozdziałów merytorycznych, będących odpowiedzią na problemy podjęte w pracy, zakończenie, bardzo obszerna bibliografia oraz spis 100 tabel, spis 24 wykresów, nota wydawnicza zawierająca wcześniejsze pozycje Autorki, które zostały fragmentarycznie wykorzystane w tej publikacji oraz angielskie streszczenie książki. Struktura publikacji zawiera wszystkie elementy konieczne do realizacji podjętego zadania a jej plan spełnia wymogi metodologiczne zarówno pod względem formalnym jak i merytorycznym. Spis treści ilustrujący zawartość merytoryczną książki jest bardzo klarowny, zbudowany na konsekwentnie realizowanym schemacie, co nadaje jej przejrzystość, wskazuje na logiczne następstwo treści i ułatwia czytelnikowi percepcję treści.

We wstępie Autorka, relacjonując pokrótce literaturę przedmiotu, uzasadnia podjęcie problematyki badawczej z zakresu seksualności młodzieży, przedstawia problemy, na których odpowiedzi zawierają kolejne rozdziały, zapoznaje czytelnika z grupą i metodą badawczą oraz sposobem opracowania wyników badań empirycznych (zwłaszcza interpretacji dojrzałych i niedojrzałych postaw wobec różnych sfer związanych z seksualnością człowieka) oraz sposobem obliczeń statystycznych. Jest to prawidłowo skonstruowany wstęp, stanowi bardzo dobre wprowadzenie do obszernej problematyki pracy, szeroko nakreśla podjęte w publikacji problemy oraz kierunki badań, dzięki czemu czytelnik wie, czego może się po niej spodziewać.

Kolejnych 12 rozdziałów ma podobną strukturę formalną. Merytorycznie dotyczą one takich uwarunkowań postaw młodzieży

wobec płciowości i sfer z nią związanych jak: płeć młodzieży (rozd. I), ich cechy osobowości (rozd. II), samoocena (rozd. III), rodzina w hierarchii wartości młodzieży (rozd. IV), religijność (rozd. V), stosowanie używek i środków odurzających (rozd. VI), wyniki w nauce (rozd. VII), poziom wiedzy młodzieży o płciowości (rozd. VIII), zajęcia edukacyjne z przedmiotu „Wychowanie do życia w rodzinie” (rozd. IX), typ szkoły, do której uczęszcza młodzież (rozd. X), miejsce zamieszkania (rozd. XI), rodzinne uwarunkowania kształtowania się postaw młodzieży wobec różnych sfer seksualności (rozd. XII). Zostały w nim scharakteryzowane wyniki dotychczasowych badań nad takimi uwarunkowaniami środowiska rodzinnego, jak: struktura i rodziny, atmosfera środowiska rodzinnego, problemy wychowania seksualnego w rodzinie, relacje między młodzieżą a rodzicami, religijność i wykształcenie rodziców. Ponadto Autorka przedstawiła wyniki swoich badań nad zależnością postaw młodzieży wobec seksualności a strukturą i typem rodziny, rodziną jako źródłem wiedzy o seksualności i wsparcia dla młodzieży w okresie dorastania oraz religijnością rodziców.

W pierwszym paragrafie każdego rozdziału Autorka dokonuje obszernego przeglądu literatury na temat związku danego czynnika psychologicznego lub społecznego z postawami młodzieży wobec różnych aspektów aktywności seksualnej i ich zachowaniami w związkach intymnych. Są to solidnie przeprowadzone przeglądy badań różnych autorów na przestrzeni ostatnich trzydziestu lat (od końca lat osiemdziesiątych XX do końca pierwszej dekady XXI wieku), które nie tylko pokazują przemiany samych postaw wobec seksualności, ale też zmiany w znaczeniu różnych ich uwarunkowań i to zarówno w odniesieniu do młodzieży polskiej, jak również z innych krajów. Dokonane przeglądy literatury są bardzo wnikliwie, np. Autorka omówiła na związek, jaki jawi się na podstawie dotychczasowych badań w tym zakresie między postawami młodzieży wobec seksualności a paleniem papierosów, piciem alkoholu i stosowaniem narkotyków oraz związek tych postaw z takimi uwarunkowaniami rodzinnymi, jak struktura rodziny, wykształcenie i religijność rodziców, atmosfera życia rodzinnego, specyfika relacji rodzice-dzieci.

Przedstawione w części teoretycznej poszczególnych rozdziałów dyskursy i koncepcje oraz wyniki badań nad seksualnością młodzieży stały się podstawą do interesujących poznawczo badań empirycznych. Badaniami objęto młodzież w wieku 18-19 lat, w tym 159 dziewcząt oraz 157 chłopców z różnych typów szkół z miast i wsi województwa zachodniopomorskiego oraz 19-20-letnich studentów uczelni Szczecina.

M. Komorowska-Pudło podjęła się spenetrowania bardzo trudnego zagadnienia, gdyż „uwarunkowania” to zagadnienie budzące liczne emocje w gronie psychologów i pedagogów – wobec niepoliczalnie wielu czynników wpływających na rozwój pozostaje pytaniem, czy da się badać ich wpływ, jak go badać, jaką metodą. Autorka wybrała bezpieczną drogę – ustalenia współzależności, współwystępowania związków. Zastosowała przy tym wiele narzędzi do zbadania tych współzależności i wyprowadzała ostrożne wnioski co do ich wpływu na rozwój postaw młodzieży wobec seksualności.

Na podstawie dotychczasowego dorobku w danej dziedzinie Autorka określała zakres swoich badań tak, aby rozszerzyć i/lub pogłębić rozumienie znaczenia różnych uwzględnianych zmiennych w kształtowaniu postaw wobec sfer związanych z seksualnością, np. w rozdziale pierwszym nie ograniczyła się tylko do badania wpływu zmiennej płci biologicznej, ale poszerzyła je o prześledzenie wpływu płci psychologicznej, co jest znaczącym wkładem Autorki do penetrowanej przez nią naukowo dziedziny. Podobnie poszerzenie tych badań o prześledzenie związków innych zmiennych, dotychczas pomijanych w badaniach nad postawami nastolatków wobec seksualności (np. cechy osobowości, uczęszczanie na lekcje z *wychowania do życia w rodzinie*) jest niewątpliwym wkładem Autorki w literaturę przedmiotu.

Dokonując w każdym rozdziale obszernego przeglądu literatury, dokumentowała ją w zapisie bibliograficznym. Zawiera on w sumie ok. 350 pozycji, głównie w języku polskim ze względu na to, że badania empiryczne były przeprowadzane w Polsce i wnioski z nich odnoszą się do sytuacji polskiej młodzieży. Już samo to zestawienie wskazuje na odczytanie Autorki i jej doskonałą orientację w literaturze przedmiotu. Autorka powołuje się również na dane statystyczne i badawcze

dostępne w Internecie, co jest konieczne i zrozumiałe w odniesieniu do tematu seksualności nastolatków, gdyż część ważnych informacji można jedynie uzyskać, odwołując się do netografii. Tak bogata bibliografia wskazuje na duże odczytanie Autorki, na jej erudycję oraz umiejętność korzystania z literatury w sposób problemowy.

Przedstawione w części teoretycznej poszczególnych rozdziałów dyskursy i koncepcje oraz wyniki badań nad seksualnością młodzieży stały się podstawą do interesujących poznawczo badań empirycznych. Pani M. Komorowska-Pudło podjęła się spenetrowania bardzo trudnego zagadnienia, gdyż „uwarunkowania” to zagadnienie budzące liczne emocje w gronie psychologów i pedagogów – wobec niepoliczalnie wielu czynników wpływających na rozwój jawi się wiele pytań – czy da się badać ich wpływ, jak go badać, jaką metodą. Autorka wybrała bezpieczną drogę – ustalenia współzależności, współwystępowania związków. Zastosowała przy tym wiele narzędzi do zbadania tych współzależności i wyprowadzała ostrożne wnioski co do ich wpływu na rozwój postaw młodzieży wobec seksualności.

Na podstawie dotychczasowego dorobku w dziedzinie psychopedagogicznych aspektów seksualności Autorka określiła zakres swoich badań tak, aby rozszerzyć i/lub pogłębić rozumienie znaczenia uwzględnianych przez siebie zmiennych w kształtowaniu postaw wobec sfer związanych z seksualnością, np. w rozdziale pierwszym nie ograniczyła się tylko do badania wpływu zmiennej płci biologicznej, ale poszerzyła je o prześledzenie wpływu płci psychologicznej, co jest znaczącym wkładem Autorki do penetrowanej przez nią naukowo dziedziny. Podobnie poszerzenie tych badań o prześledzenie związków innych zmiennych, dotychczas pomijanych w badaniach nad postawami nastolatków wobec seksualności (np. cechy osobowości, uczęszczanie na lekcje z „Wychowania do życia w rodzinie”) jest niewątpliwym wkładem Autorki w literaturę przedmiotu.

Na podkreślenie zasługuje fakt, iż Autorka publikacji z wielką starannością zanalizowała uwarunkowania różnych aspektów szczegółowych postaw składających się na nastawienie młodzieży do seksualności. W literaturze uwaga badaczy skupia się najczęściej na poszukiwaniu czynników sprzyjających inicjacji seksualnej

lub aktywności seksualnej młodzieży. Natomiast w tej pozycji podjęto próbę ustalenia uwarunkowań takich aspektów seksualności, jak poziom wiedzy nastolatków na temat seksualności, ich postawy wobec miłości i młodzieżowych związków partnerskich, postawy wobec aktywności seksualnej, wobec środków masowego przekazu poruszających problematykę seksualności i wobec pornografii oraz postaw wobec małżeństwa i rodzicielstwa. To pogłębione podejście do postawionych problemów wyróżnia niniejszą pracę wśród wielu innych poświęconych tej tematyce.

W oparciu o wartościowanie prawidłowości postaw młodzieży wobec seksualności z uwzględnieniem aspektu rozwojowego oraz norm dotyczących funkcjonowania nastolatków w tej sferze, M. Komorowska-Pudło opisała kierunek związków między poszczególnymi cechami postaw a czynnikami warunkującymi ich kształtowanie, posługując się terminami wskazującymi na poziom dojrzałości młodych ludzi w sferze omawianych postaw. Nie jest to proste, by precyzyjnie określić, co jest, a co nie jest postawą dojrzałą, jednak Autorce udało się to przedstawić w sposób trafny metodologicznie i klarowny dla czytelnika. Słusznie również uwzględniła w badaniach wszystkie elementy postaw – poznawczy, emocjonalny i behawioralny, co pozwoliło ukazać szeroki obraz uwarunkowań każdego z tych aspektów postaw wobec różnych sfer związanych z seksualnością.

Celem zbadania związku różnych zmiennych Autorka recenzowanej publikacji zastosowała oprócz kwestionariusza ankiety własnej konstrukcji kilka metod psychologicznych, jak np. Inwentarz do Oceny Płci Psychologicznej (oprac. A. Kuczyńska), Inwentarz Osobowości NEO-FFI (P.T. Costa i R.R. McCrae), Inwentarz Samowiedzy (J.J. Sherwooda, w adaptacji M. Tukałło i R. Wiechnik) oraz Skala Ocen Wartości (P. Oleś), Analiza Środowiska Rodzinnego – Rodzina Pochodzenia (M. Ryś). Zastosowanie tych narzędzi badawczych wymagało kompetencji teoretycznych dotyczących testów psychologicznych i diagnostycznych związanych z obliczeniami oraz interpretacją wyników badań jak też umiejętnością przedstawienia ich w czytelny dla odbiorcy sposób. Autorka wywiązała się z tego zadania wyśmienicie. Każdy rozdział kończy się podsumowaniem omawianych wyników,

uwypukleniem tego, co istotne, dzięki czemu czytelnik zdobywa lepszą orientację z ogromie szczegółowych danych empirycznych.

Należy również podkreślić prawidłowy i czytelny sposób przedstawienia danych w tabelach. Jest ich wiele – w sumie praca zawiera 100 tabel i 24 wykresy. Tabele te ilustrują związek danej zmiennej z postawami nastolatków poprzez zestawienie współczynników korelacji oraz poziomów ufności, aby był możliwy globalny ogłąd danych wskazujących na siłę związku między tymi zmiennymi a postawami respondentów wobec seksualności, wobec sfer związanych z seksualnością oraz małżeństwa i rodzicielstwa (w aspekcie dojrzałości postaw). Słusznie, nawet przy stwierdzeniu bardzo istotnych zależności, Autorka zachowała ostrożność, by nie generalizować wyników na całą populację młodych Polaków. Słusznie też starała się pokazać pewne tendencje, które w innych badaniach (inny dobór grupy badanych, inne środowisko, inne narzędzia badawcze) mogą okazać się istotnymi zmiennymi.

Na uwagę zasługuje również fakt, że w książce zostały uwzględnione jako zmienne mające wpływ na postawy młodzieży wobec seksualności zarówno te o charakterze psychologicznym związane z bardziej trwałymi cechami osobowości (np. płeć psychologiczna, neurotyzm, ekstrawersja, otwartość na doświadczenie, ugodowość, sumiennosc, samoocena, hierarchia wartości, poziom religijności), jak też zachowaniami młodzieży (ryzykownymi: jak używanie nikotyny, alkoholu i narkotyków) i jej kompetencjami (poziom wiedzy o seksualności). Uwzględniła również zmienne pedagogiczne (np. wyniki w nauce, typ szkoły, uczestnictwo w zajęciach z *wychowania do życia w rodzinie*) oraz społeczno-demograficzne (miejsce zamieszkania) i rodzinne (struktura rodziny, wychowawcze środowisko rodzinne: typ prawidłowy lub nieprawidłowy tworzony przez matkę lub ojca, rodzice jako źródło wiedzy o płciowości i wsparcia dla nastolatków, wykształcenie i religijność rodziców).

Za bardzo ważny wkład w dotychczasową wiedzę na temat uwarunkowań postaw młodzieży wobec seksualności należy uznać podsumowanie monografii zawarte w obszernym (liczącym 11 stron) Zakończeniu. Składa się ono z dwóch części merytorycznych. Najpierw została nakreślona synteza zarówno części teoretycznej,

metodologicznej jak i empirycznej niniejszej publikacji. Wszystkie analizowane w badaniach czynniki okazały się mieć związek z postawami młodzieży wobec seksualności. Poczyniona przez Autorkę synteza uzyskanych wyników badań własnych stanowi istotne wzbogacenie wiedzy psychologicznej, socjologicznej i pedagogicznej na temat tak ważnej sfery życia młodzieży polskiej, jaką jest seksualność i przyjmowane wobec niej postawy. Uwaga czytelnika zostaje również skierowana do wcześniejszych publikacji Autorki, w których opracowała niektóre zagadnienia wchodzące w zakres obecnej publikacji. Dzięki temu czytelnik może poszerzyć swoją wiedzę o kolejne pozycje.

W Zakończeniu, formułując liczne wnioski obejmujące związek szczegółowych postaw wobec seksualności z uwzględnionymi w badaniach czynnikami warunkującymi ich kształtowanie, M. Komorowska-Pudło podejmuje się z powodzeniem wskazania na możliwe aplikacje uzyskanych wyników badań do praktyki, sygnalizuje, na ile jej wyniki badań stanowią cenną pomoc w planowaniu działań profilaktycznych i wychowawczych obejmujących zachowania młodzieży oraz przygotowanie jej do życia w dorosłości, a szczególnie do pełnienia ról związanych z kobiecością i męskością. Autorka daje konkretne wskazania dla władz gminnych, szkoły, Kościoła oraz samych rodziców, pomocne w oddziaływaniu na ich dorastające dzieci. Dla budowania postaw optymalnych wobec płciowości człowieka należałoby stworzyć program wzajemnej współpracy tych instytucji nie tylko na terenie szkoły, ale również w zakresie form spędzania czasu wolnego przez młodzież, aby ustrzec ją od podejmowania działań ryzykownych, w tym obejmujących aktywność płciową. Ważną rolę w tym zakresie, jak wskazuje Autorka, mogą spełniać działania o charakterze samokształceniowym podejmowane przez samych rodziców a dotyczące kompetencji co do wychowania ich dzieci.

W końcowej części zakończenia Autorka stawia interesujące pytania, które mogą być inspiracją dla dalszych badań nad seksualnością młodych ludzi. Niewątpliwie inspirującym byłoby przesłедzenie przez Autorkę w jej dalszych poczynaniach naukowych zagadnienia uwarunkowań rodzinnych jakości funkcjonowania w związkach intymnych w okresie dorosłości. Inaczej mówiąc, jeśli obecne opracowanie

koncentruje się na czynnikach kształtujących postawy młodzieży wobec seksualności, to dalsze poszukiwania badawcze mogłyby być ukierunkowane na późniejsze lata życia człowieka, by spojrzeć na te uwarunkowania postaw z perspektywy lat – na ile te same czynniki są również istotne dla postaw wobec seksualności, związków intymnych, małżeństwa i rodziny przyjmowanych w późniejszym życiu (zwłaszcza małżeńskim) i jak w ocenie retrospektywnej jest oceniane ich znaczenie. Taka kontynuacja wieloletnich badań Autorki skoncentrowana na poszukiwaniu związku między jakością przygotowania młodzieży do życia w rodzinie przez środowiska wychowujące (rodzinę, szkołę, rówieśników, media, Kościół) a jakością funkcjonowania w rodzinach własnych, które założy w przyszłości, byłaby weryfikacją wniosków z dotychczasowych badań a jednocześnie wzbogaciłaby wiedzę interesującą zarówno z naukowego jak i praktycznego punktu widzenia. Takich badań ciągle brak i można mieć nadzieję, że niniejsza publikacja może stanowić dla nich inspirację.

Podsumowując recenzję książki M. Komorowskiej-Pudło *Psychospołeczne uwarunkowania postaw młodzieży wobec seksualności*, należy stwierdzić, że jest ona interesującym opracowaniem z zakresu psychopedagogiki i podejmuje bardzo ważne naukowo oraz aktualne społecznie problemy dotyczące postaw młodzieży wobec płciowości i seksualności oraz ich różnorodnych uwarunkowań. Na uwagę zasługuje fakt, iż przedstawione w książce kwestie dotyczą uwarunkowań postaw wobec różnych sfer seksualności człowieka, co jest przedmiotem zainteresowań zarówno psychologii i pedagogiki dziecka (gdyż m.in. w doświadczeniach dzieciństwa należy szukać uwarunkowań odniesień do intymnej sfery życia), jak też psychologii i pedagogiki człowieka dorosłego, który realizuje siebie jako istota płciowa i potencjalnie prokreacyjna oraz wychowuje swoje dzieci i od jego postaw zależy to, jak kształtuje następne pokolenie. Zagadnienia podejmowane w książce odnoszą się więc do szerokiego czasokresu ludzkiego życia oraz do wielu dziedzin psychologii i pedagogiki, zwłaszcza tych ich subdyscyplin, które zajmują się zdrowiem, rozwojem, wychowaniem, edukacją, osobowością, funkcjonowaniem społecznym, profilaktyką, patologią i resocjalizacją.

Jest to szczególnie walorem książki, iż nie koncentruje się ona na zagrożeniach wynikających z roli poszczególnych czynników patologizujących kształtowanie się postaw wobec seksualności, ale tak ukazuje ich wpływ, że sugeruje szanse rozwoju i wychowania w kierunku postaw dojrzałych. Inaczej mówiąc, Autorka nie skupia się jedynie na ukazaniu wielu czynników stanowiących potencjalne ryzyko dla uformowania niedojrzałych postaw wobec seksualnej sfery człowieka, ale podkreśla szansę, jaką daje przeciwdziałanie temu, co może zaburzać prawidłowy rozwój psychoseksualny i ukształtowanie dojrzałej osobowości.

To, co wydaje się być mankamentem książki, to brak oddzielnego i wyraźnego opisu grupy badanej pod kątem zmiennych demograficznych, tzn. np. informacji o tym gdzie dokładnie i kiedy zostały przeprowadzone badania, jak była liczebność 18. i 19. latków uczących się w szkołach określonego typu a jak studentów określonych kierunków, jak liczebnie reprezentowana była wieś i miasto. Pewne dane można wywnioskować z tabel umieszczonych w poszczególnych merytorycznych rozdziałach, ale pomocna dla czytelnika byłaby ogólna wiedza, kim byli badani.

Książka pani M. Komorowskiej-Pudło może być polecana pracownikom naukowym interesującym się dokonaniem w zakresie psychologii i pedagogiki płciowości i seksualności, małżeństwa i rodziny oraz wychowania młodego pokolenia. Ze względu na interdyscyplinarny charakter podjętego zagadnienia może być ona również adresowana do specjalistów z innych obszarów, np. nauk medycznych, humanistycznych i społecznych (może zainteresować, np. etyków, socjologów, demografów, seksuologów, medioznawców, katechetów). Publikację tę można również rekomendować wszystkim profesjonalistom, którzy zajmują się w swojej pracy zawodowej wychowaniem dzieci i młodzieży, a więc nauczycielom i wychowawcom, psychologom i pedagogom, zwłaszcza tym, którzy realizują zajęcia edukacyjne z wychowania do życia w rodzinie, specjalistom w zakresie profilaktyki zdrowia. Niewątpliwie również rodzice mogą znaleźć w tej publikacji wiele materiału do przemyśleń oraz inspiracji do zmiany własnych oddziaływań wobec swoich dorastających dzieci.